

Aleksandar Matković

PÉNZ VAGY BARÁTSÁG: A KÍNAI TŐKE ÚTJA SZERBIÁBA

A Kína és Szerbia közötti kapcsolatról az újságokban többnyire romantikusan írnak, és „acélerős” barátságnak tartják. Belgrádban Kína-barát és „Hszi testvérnek” hálát adó óriásplakátokról a kínai elnök mosolyog a szerb népre, egyes kisebb baloldali csoportok pedig a szobrát követelik a fővárosba (Bošnjaković 2021). Ez az „acélerős barátság” 2020-ban talán sokként érte a világot, de sokkal mélyebb kapcsolatról van itt szó, mint pusztán egy távoli balkáni ország Kína iránti testvéri szeretetéről.

KÍNAI BEFEKTETÉSEK SZERBIÁBAN

A kínai-szerb kapcsolatok szorosabbra fűzésének jogi hátterét nagyrészt a kínaiak biztosították. Szerbia nem feltétlenül sikeres minden téren, de a régióban a teljes kínai külföldi működőtőke befektetés (FDI) tekintetében átvette a vezetést:¹ a 2 milliárd eurónyi befektetéssel Szerbia Kína legfontosabb befektetési célpontja a Balkánon. Ezen túlmenően Szerbia több ágazatban is figyelemre méltó célpontja a kínai közvetlen külföldi befektetéseknek a délkelet-európai országok között. Például a régióban a közlekedés, az energia és a fémipar területén 2013-2019 közt széles körben elterjedtek a kínai beruházások. Az energiaágazatban Szerbiába érkezett a legtöbb, 2,5 milliárd dollárnyi kínai befektetés, amit Montenegró, Románia, Bosznia-Hercegovina és Görögország követ. Ugyanez igaz a szállítmányozásra is: Bulgária,

¹ A Szerb Nemzeti Bank adatai alapján végzett saját számítások szerint, amelyeket a cikk végén található 4. ábra mutat be. Ami az energiahiteleket illeti, úgy tűnik, hogy Bosznia jár az élen a szénnel kapcsolatos projektekre felvett 1,1 millió euróval, míg Szerbia a Kínai Fejlesztési Banktól és az Export-Import Banktól összesen 918.494 eurónyi hitelt vett fel (Global Development Policy Center, 2020).

Észak-Macedónia, Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Görögország is figyelemre méltó célpont volt ebben az ágazatban, de természetesen itt is Szerbiába érkezett a legtöbb befektetés, 4,58 milliárd dollárnyi (Jovičić et al. 2021, 50). A kínai befektetések hatalmas mérete miatt fontos Szerbiát mélyebben is megvizsgálunk. Szerbia a kínai közvetlen külföldi befektetések messze legnagyobb célországa a délkelet-európai országokba, ahová a régióba irányuló összes kínai befektetés 52%-a kerül. Ráadásul a Szerbiába irányuló kínai befektetések hosszú múltra tekintenek vissza, párhuzamosan a két ország közötti diplomáciai kapcsolatok és a munkaerő-migráció fejlődésével. Ezzel szemben a néhai Jugoszláviában és Szerbia-Montenegróban, ahol a növekvő befektetések és a munkaerő-migráció nem állt fenn egyszerre. Így ezeknek a kettős dinamikája a mostani Szerb Köztársaság 2006-os megalakulásával kezdődött.² Ebből fakadóan a szorosabb diplomáciai kapcsolatok a 2000-es évek végén alakultak ki. 2009-ben a két ország stratégiai partnerségi megállapodást írt alá, amelyet 2016-ban átfogó stratégiai partnerséggé emeltek, amit egy katonai együttműködés követett, mely során Szerbia kínai drónokat vásárolt, melyeket tüntetők nyomon követésére is használt. A stratégiai partnerség tette lehetővé a Kínai Népi Bank (People's Bank of China, PBoC) szerbiai működésének kezdetét. Míg Magyarországon már 2013-ban jelen volt, 2015-re Prágában, 2016-ra pedig Bécsben is volt egy-egy fiókja, addig Szerbiában csak 2017 januárjában jelent meg, a már említett megállapodásnak köszönhetően, amelyet Tomislav Nikolić akkori szerb elnök és Hszi Csin-ping írt alá. Miután Nikolić elnöki mandátuma 2017-ben lejárt, átvette a Szerb Nemzeti Tanács vezetését, melyet akkor hoztak létre az Orosz Föderációval és a Kínai Népköztár-

2 Jugoszlávia szétesése során a kínai migráció első hulláma az 1990-es években jelentkezett, amikor Szerbia még a Slobodan Milošević vezette Jugoszláv Föderáció része volt. A kínai állampolgárok első hulláma azonban nem munkaerő-közvetítőkon keresztül érkezett, hanem valójában más kelet-európai országokból vándoroltak, különösen miután a magyar vízumszabályok kedvezőtlen változását tapasztalták. Jelena Gledić belgrádi kutató szerint „többnyire Kína déli tartományaiából származó kereskedők voltak, akik határokon átnyúló üzleteket folytattak, és viszonylag elszigetelt közösségekben éltek. Továbbra is a régióban kereskedtek, csak most már Budapest helyett belgrádi központtal”. (Gledić 2021). Tehát elmondható, hogy Jugoszlávia megszűnésekor a kínai bevándorlás nem a növekvő beruházások miatt következett be, valamint hogy a munkaerő-migráció és a beruházások összefonódása a Szerb Köztársaság 2006-os megalakulásával együtt kezdődött.

sasággal való együttműködés koordinálásának érdekében. Ebben a tanácsban Nikolić mellett helyet kapott az infrastruktúrával kapcsolatos valamennyi szerb minisztérium vezetője is (közlekedés, távközlés, kereskedelem, tudomány és technológiai fejlesztés stb.). Továbbá, a Kínai Népi Bank mellett jelenleg Szerbiában, illetve a Balkán EU-n kívüli részén különösen az energetikai hitelezés terén aktív a Kínai Fejlesztési Bank (China Development Bank, CDB) és az Export-Import Bank (EXIM) (Bošnjaković 2021). Az utóbbi legtöbb nehéz nagyszabású, műszaki infrastruktúra-fejlesztéshez nyújt hiteleket.

Ezekre a bankokra a legtöbb nemzetközi jelentési rendszer és szabály nem vonatkozik, így nem szokványos feltételekkel hitelezhetnek (Radunovic 2020). Mégis, ha egy kínai projekt a Balkánon bármilyen módon veszélybe kerülne, a kínai befektetőknek mindig lehetőségük van arra, hogy az állami tulajdonú *SINOSURE* rendszeren keresztül biztosítsák magukat. A *SINOSURE* egy olyan biztosítótársaság, amely megvédi a befektetőt, általában a társaság egy tagját, abban az esetben, ha az Egy Övezet Egy Út keretében a befektetés célsországa, mint Szerbia, nem tudja vagy akarja törleszteni tartozását. [Az Egy övezet, egy út a kínai kormány által 2013-ban elfogadott globális infrastruktúra-fejlesztési stratégia, amely több mint 150 országban és nemzetközi vállalatnál hajt végre beruházásokat; Hszi Csin-ping külpolitikájának egyik központi elemének tekintik – *a ford.*] Ily módon elmondható, hogy körülbelül 2017-től kezdődően átfogó intézményhálozat épült ki a Szerbiában aktív kínai hitelezők biztosítására.³

3 Ez különbözteti meg a kínai beruházásokat az EU-soktól, amelyek bár számszerűen sokkal nagyobbak, de más ágazatokba irányulnak, és inkább a piaci logika által vezéreltek, nem egy tervgazdaság részei. Az emberek általában nem vesznek erről tudomást. Szerbia nyitottabb egy ilyen tervgazdaságra, mivel nem tagja az EU-nak, és nem kell nyilvános pályázatokat kiírnia, hanem egyszerűen bármilyen beruházást „nemzeti jelentőségűvé” nyilváníthat, és egy általa preferált vállalkozónak adhatja, így mentesítve az alól, hogy a többi beruházóval versenyezve a legalacsonyabb árat kínálja. A kínai CRBC (China Road and Bridge Corporation) vállalat például hidat épít Újvidéken, amely egy kiemelt nemzetgazdasági projekt, ami azt jelenti, hogy a kormány eltűri a magas költségeket. Ugyanez a vállalat Horvátországban, Pelješevac közelében épített hidakat, ahol a költségek gyanúsán alacsonyak voltak, ami azt jelenti, hogy a vállalat az építési költségeket a piaci érték alá csökkentette, hogy megnyerje a tendert. Egyetlen vállalat e két működési módja tehát sokkal inkább a fogadó államok politikai környezetéhez, mint magához a vállalathoz köthető.

A MUNKA KÉRDÉSE

2017-ben Kína és Szerbia feloldotta a két ország közti vízumkorlátozást is. A diplomáciai kapcsolatokat követően a Szerbiában dolgozó kínai munkavállalókra vonatkozó jogi szabályozás is szorosabbá vált. A külföldiek foglalkoztatásáról szóló törvény mellett kifejezetten a kínai munkavállalókra vonatkozott az a szociális biztonságról szóló megállapodás, mely Szerbia és a Kína kormánya között jött létre. Ezt 2018. szeptember 25-én egyhangúlag fogadott el a Szerb Köztársaság nemzetgyűlése. E törvény 7. cikke a Kínából munkaerő-közvetítőkön keresztül érkező munkásokkal foglalkozik. A megállapodás értelmében a szerbiai szociális biztonsági törvény nem vonatkozik a Kínából Szerbiába és Szerbiából Kínába kiközvetített munkásokra (Zavod za socijalno osiguranje, 2018). Bár oknyomozó újságírók, sőt jogászok is úgy vélik, hogy a törvény érvényteleníti a szerb munkaügyi törvényt, a törvénycikk megvédi a Kínából munkaerő közvetítőkön keresztül érkező munkavállalókat a kettős társadalombiztosítási járulékfizetéstől, ahogyan az ilyen megállapodásoknál szokás. Ráadásul ez ritka példája annak, hogy Kína a fogadó országban dolgozó munkavállalói érdekében szabályozza a munkaügyi kapcsolatokat. A törvény elfogadásával Szerbia azon kevés európai országok egyike lett, és a nyugat-balkáni országok közül az egyetlen, amellyel Kína rendezte a társadalombiztosítási ügyeket. A kereskedelem és a migráció növekedésével párhuzamosan, 2002 és 2019 között Kína kilenc kétoldalú társadalombiztosítási megállapodást kötött európai országokkal, amelyek lehetővé teszik, hogy a kínai állampolgárok öt évre mentesüljenek a társadalombiztosítási járulékok alól a fogadó országban, és fordítva. Valamennyi megállapodás a kölcsönzött munkaerőre, a légitársaságok alkalmazottaira, a konzuli személyzetre és a köztisztviselőkre vonatkozik (Lianquan 2019, 23). A megállapodások minden esetben kölcsönösek, és a nyugdíjakra és a társadalombiztosítási járulékokra terjednek ki, míg az egészségügyi ellátásra, a munkahelyi balesetekre és a gyermekvállalás támogatására nem. Ezek a jogviszonyok a kínai oldalon is újszerűek, és a megállapodások nem jöhettek volna létre a munkaügyi szabályozásra irányuló jelentős kínai jogal-

kotási erőfeszítések nélkül.⁴ Ezek egyike a kínai társadalombiztosítási törvény (Sil), amely 2011-ben lépett hatályba, amikor Szerbia és Kína kapcsolatai „felmelegedtek”. A kínai törvény öt társadalombiztosítási programot tartalmaz: nyugdíjbiztosítás, egészségbiztosítás, munkabaleset-biztosítás, munkanélküli segély és anyasági támogatás.

MUNKAERŐ-KÖLCSÖNZÉS

Nem meglepő, hogy Szerbiában az átalakulásokkal együtt egyre aktívabbá vált a kínai munkaerő-kölcsönzés. Ez a rendszer a gyarmatosítás alól felszabaduló afrikai és ázsiai államok megsegítésére irányuló kínai politikából ered. Ez Mao Ce-tung 1976-os halála után alakult ki és 1989-ben Teng Hsziao-ping [Kína piacpárti vezetője 1976 és 1989 között – *a ford.*] egyik reformja liberalizált (bővebben lásd: Matković 2021). Ma a munkaerő-kölcsönzés a külföldre irányuló befektetések megvalósulását, valamint a devizák Kínába áramlását is segíti.⁵ Ebben az összefüggésben azonban Szerbia esete inkább kivétel, mint szabály. Egyértelmű növekvő tendencia figyelhető meg a munkaerő-kölcsönzés terén, amely nagyrészt párhuzamosan halad a Szerbiába irányuló kínai közvetlen befektetések növekedésével. Míg a beáramló kínai állampolgárok száma eleve nagyobb, 2021-ben 5535 személyt tett ki, a munkaerő-közvetítőkön keresztül érkezők száma

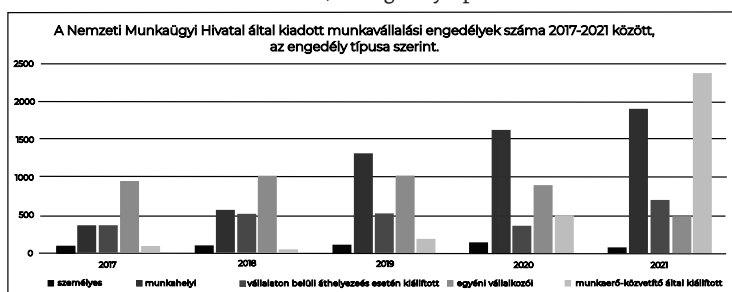
4 A Halegua és Ban szerint „2007-8-ban Kína egy jelentős jogalkotási erőfeszítés részeként három törvényt fogadott el: az egyik munkaszerződésekkel foglalkozik, a másik a munkajogok választottbírói és bírósági úton történő érvényesítésére vonatkozó eljárásokat módosítja, a harmadik pedig a foglalkoztatási diszkrimináció bizonyos formáit tiltja” (2020: 310). Legutóbb, 2021 júniusában az Országos Népi Gyűlés Állandó Bizottsága módosította a munkavédelmi törvényt, szigorítva a be nem tartásért járó büntetéseket, előírva a vállalkozások számára, hogy gondoskodjanak a munkavállalók fizikai és mentális jólétéről, és kötelezővé téve a nagy kockázatú iparágakban, például a bányászatban, a közlekedésben vagy az építőiparban működő vállalkozások számára a felelősségbiztosítás megkötését (2021. szeptember 1-i hatállyal).

5 Mivel a projekteket leggyakrabban a fogadó államok fizetik ki, gyakran kínai bankokon keresztül, a munkaerő-közvetítőkkal együtt visszatéró vállalatok az így szerzett devizát leggyakrabban magukkal viszik Kínába, és ott költik el. Ezért a tengerentúli szerződéskötes jövedelmező vállalkozássá és Kína számára a deviza lényeges forrásává vált. 1990-ben 5175 szerződést írtak alá, amelyek összértéke 2,604 milliárd dollár volt (Shengjin 1995: 430).

folyamatosan emelkedik, és várhatóan ez a közeljövőben is emelkedni fog. A Szerb Köztársaság Nemzeti Foglalkoztatási Ügynökségének hivatalos adatai szerint ugyanis a munkaerő-közvetítőn keresztül érkező kínai munkavállalók száma a 2019-es 193 főről 2020-ban 494-re, 2021 augusztusában pedig 2374-re nőtt, ami három év alatt tizenkétszeres növekedést jelent (Matković 2021). Tehát, ahogyan már rámutattunk, a diplomácia és a beruházások növekvő lendülete a várakozásoknak megfelelően a munkaerő beáramlásának növekedéséhez vezetett (vö. 1. és 2. táblázattal).

1. ábra

A Nemzeti Munkaügyi Hivatal által kiadott munkavállalási engedélyek száma 2017-2021 között, az engedély típusa szerint

Forrás: a szerző saját számítása a Szerb Köztársaság Nemzeti Foglalkoztatási Ügynökségének által a szerző rendelkezésére bocsátott információk alapján.

2. ábra

A Nemzeti Munkaügyi Hivatal által kiadott munkavállalási engedélyek száma 2017- 2021 között, az engedély típusa szerint rendezve táblázatos formában

Év	2017	2018	2019	2020	2021
Személyes munkavállalói engedély	90	97	112	142	65
Munkahelyi engedély	365	568	1317	1628	1902
Vállalati áthelyezés esetén kiállított engedély	195	523	519	368	712
Egyéni vállalkozói engedély	935	1017	1009	883	482
Munkaerő-közvetítő által kiállított engedély	74	40	193	494	2374

Forrás: a szerző számítása a Szerb Köztársaság Nemzeti Foglalkoztatási Ügynökségének által a szerző rendelkezésére bocsátott információk alapján.

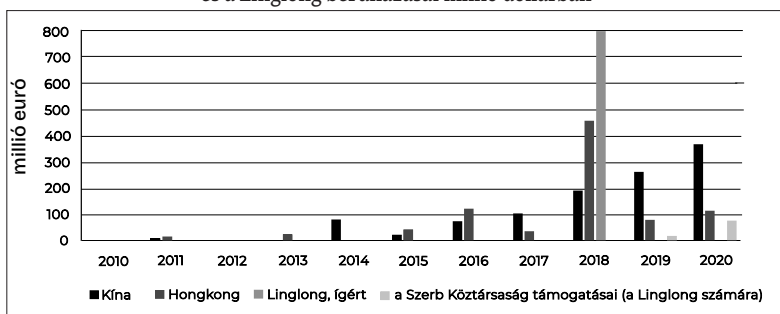
Nagyon fontos, hogy a munkaerő-közvetítőkön keresztül érkezett munkások eloszlása meglehetősen kiegyensúlyozatlan. A 2021-es csúcson a Szerbiába érkező kínai munkavállalók 51,97%-a egyetlen cégtől származott, a Linglongtól, egy jól ismert gumibroncs-gyártótól,

melynek első európai gyára jelenleg Észak-Szerbiában, Zrenjaninban [Nagybecskerekén] épül.⁶ Itt történt a 750 vietnámi munkás hírhedt szerbiai ügye, ahol mintegy 500 vietnámi építőmunkás sztrájkba lépett a megdöbbentő, fűtés, áram, élelmiszer és tiszta víz nélküli körülmények miatt (Matković 2021). A cég azután került Szerbiába, hogy Kína szigorítani kezdte a környezetvédelmi előírásokat, és egyre több gumiabroncsgyártó cég, mint például a Sailun Jinyu, Zhongce Rubber és a Double Coin Tire Group Kína helyett Thaiföldön, Vietnámban kezdett gyárakat létesíteni, hogy elkerüljék a bírságokat vagy felvásárlásukat.⁷ Ezt a trendet követve lett a Linglong 816 millió euróval a legnagyobb

-
- 6 A Linglong vezetésének 2021. november 3-i e-mailje a szerzőnek. A Linglong vezetősége szerint 2021. november 1-jén a zrenjanini Linglong 529 szerb állampolgárt (köztük egy thaiföldi és több bosznia-hercegovinai állampolgárt) és 101 kínai állampolgárt foglalkoztatott; összehasonlításképp, 2019-ben csak 9 szerb állampolgárt és nulla kínai állampolgárt foglalkoztatott. Ez azonban a cég közvetlen alkalmazottaira vonatkozott, nem pedig az építőipari munkásokra. Egy másik válaszban (szeptember 30.), amelyet Maja Nikolić, az n1 televíziós hálózat újságírója bocsátott a szerző rendelkezésére, a vezetőség azt állította, hogy 1133 kínai és 921 szerb építőipari munkás dolgozik az építkezésen. Ez azt jelenti, hogy november 1-jén közvetlenül vagy közvetve a Linglong 1234 munkaerő-közvetítőn keresztül érkezett kínai állampolgárnak adott munkát. Mivel ekkorra 2374 kínai munkavállaló volt Szerbiában, a Linglong 2021 őszére a Szerbiába kiküldött munkaerő 51,97%-át tette ki, ez a szám azonban nem tartalmazza a 750 vietnámi munkavállalót. Ezzel együtt 2021 novemberéig legalább 1984 embert foglalkoztattak különböző formában a Linglong és együttműködő partnerei, ami tovább erősíti, hogy a kínai munkaerő-közvetítés csak a Linglong Szerbiába érkezése után nőtt meg jelentősen, és megerősíti azt a feltevéseünket is, hogy a munkaerő-közvetítés követte Kína növekvő beruházásait. Mint kimutattuk, a Linglong esetében ez a Santung tartományból származó szennyező ipar kiszervezése miatt történt, de más vállalatok, például a HBIS Hupej (acélgyártó) is Hupej tartományból érkezett Szerbiába.
- 7 2014-ben Kína „háborút” hirdetett a környezetszennyezés ellen, 2015-ben pedig szigorították a kínai környezetvédelmi törvényt. Maga a szabályozás egyébként egy példátlan fiskális ösztönzés után jött, amely névlegesen a nagysebességű vasutak építésére és az egészségügy bővítésére összpontosított. Ezzel azonban Kína a 2008-as globális válságra adott válaszként ismét a növekedés gerincévé tette az olyan nehézipari ágazatokat, mint az acél, az alumínium és a cement, amelyek a szén-dioxid-kibocsátás szempontjából a legnagyobb szennyezők közé tartoznak (Tooze 2018: 246–247). Ez az összeg 800 millió eurónyi anyagi és immateriális javakba történő beruházást, valamint 16,3 millió eurónyi fizetést tartalmaz. Ez az információ a Linglong állami támogatásokat ellenőrző bizottságának egy kiadatlan dokumentumának 3. oldaláról (401-00-00049/2020-01/7 számú dokumentum, 2020. június 5.) származik, amelyet az n1 televíziós hálózat újságírója, Maja Nikolić bocsátott a szerző rendelkezésére.

kínai befektetés lett Szerbiában.⁸ Ez lett a legnagyobb zárt terű gyár Szerbiában, valamint a legnagyobb gumibroncsgyártó is, évi 13 millió darabos kapacitással. A Linglong nem csak meghaladja a többi kínai beruházást (vö. 3. és 4. ábrával), hanem elég jó kapcsolatai vannak ahhoz is, hogy mélyrehatóan változtassa meg a kínai-szerb munkaügyi kapcsolatokat és a szerb törvényeket. A szociális biztonságról szóló törvényt például 2018. szeptember 25-én fogadták el, ugyanazon a héten, amikor Vučić elnök Pekingbe látogatott, hogy aláírjon egy másik megállapodást a Linglong abroncsgyárral (Matković 2020).

3. ábra
Kínai beruházások (Hongkonggal, illetve nélküle)
és a Linglong beruházásai millió dollárban

Forrás: A szerző számításai a Szerb Nemzeti Bank adatai alapján.

4. ábra
Kínai beruházások (Hongkonggal, illetve nélküle)
és a Linglong beruházásai millió dollárban

Év	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Össz.:
Kína	2,0	6	1	-0,4	82,5	24,1	69,5	103,5	191,8	264,2	366,8	1037
Hongkong	0,2	13	0,3	22,6	3,9	42,4	122,2	36,4	457,6	74,3	112,1	885
Összesen	2,2	19	1,3	22,2	86,4	66,5	191,7	139,9	649,4	338,5	478,9	1996,5

Forrás: A szerző számításai a Szerb Nemzeti Bank adatai alapján.

8 Ez az összeg 800 millió eurónyi anyagi és immateriális javakba történő beruházást, valamint 16,3 millió eurónyi fizetést tartalmaz. Ez az információ a Linglong állami támogatásokat ellenőrző bizottságának egy kiadatlan dokumentumának 3. oldaláról (401-00-00049/2020-01/7 számú dokumentum, 2020. június 5.) származik, amelyet az n1 televíziós hálózat újságírója, Maja Nikolić bocsátott a szerző rendelkezésére.

KONKLÚZIÓ

Mindezek a folyamatok a 2008-as válságot követő kínai gazdaságélénkítés következményei voltak, amely alapvetően a nehéz- és környezet-szennyező iparba történő beruházásokat jelentette. Amikor Kínában 2015-ben megindult a „környezetszennyezés elleni háború”, fordult a kocka, és a Kínába való kiszervezés helyett a Kínából való kiszervezés vált az új normává. Másrészt viszont valószínűleg egyik kínai vállalat sem költözne magától Szerbiába, ha Szerbia mint nem uniós ország nem nyújtana sok ösztönzést és lehetőséget a sikeres balkáni vállalatok további uniós terjeszkedésére. Azonban az EU kapui elkezdtek bezárulni az olyan szabályozási rendszerek bevezetésével, mint a 2018-tól az egész EU-ban működő beruházás-ellenőrzési mechanizmus (ISM). Ekkor a kínai felvásárlások és vállalati összeolvadások száma az EU-ban visszaesett, Szerbiában viszont nőtt. Ezt gyakran a szerb kormány önelégültsége övezte, melyet az a Kína, Oroszország, az EU és az USA, azaz Szerbia külpolitikájának négy „pillére” közötti egyensúlyozás fölött érzett.⁹ A hír, hogy 2020-ban az EU megtagadta az orvosi felszerelések küldését Szerbiába, úgy került be az újságokba, hogy Vučić elnök Kína és Hszi Csin-Ping felé fordult, és Szerbia és Kína között „acélerős barátság” alakult ki. Ahogy írásom megmutatta, az acélerős barátság csak a jéghegy csúcsa. Itt egy barátságnál sokkal mélyebb és stabilabb kötelékről van szó, Kína balkáni infrastrukturális beruházásairól. Ilyen szempontból Szerbia és Kína több mint „barátok”.

Fordította: Csűrök Adél

A szöveget az eredetivel egybevetette: Lafferton Sára

9 És ami még fontosabb, Oroszország és Kína rendelkezik az ENSZ Biztonsági Tanácsának vétőjogával, és megakadályozhatják Koszovó felvételét a nemzetközi szervezetekbe, ami nélkülözhetetlen természetes szövetségesekké teszi őket Szerbia számára – a szerző.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bošnjaković, Željko (2021). NKPJ i SKOJ predlažu podizanje biste Si Đinpingu na Novom Beogradu. *Danas*, 2021. április 16. <https://www.danas.rs/vesti/politika/nkpj-i-skoj-predlazu-podizanje-biste-si-djinpingu-na-novom-beogradu/>
- Gledić, Jelena (2021). The Changing Status of the Chinese in Serbia. *Global Dialogue*, 2021. február 21. <https://globaldialogue.isa-sociology.org/the-changing-status-of-the-chinese-in-serbia/>
- Global Development Policy Center (2020). China's Global Energy Finance Database. <https://www.bu.edu/cgef/#/all/Country>
- Jovičić, Elena; Marjanović, Darko és Stojanović, Danijela (2021). The Global Distribution of Chinese Investments – Importance for the Economy of Serbia. *Ekonomika*, 67(1), 43–55. <https://doi.org/10.5937/ekonomika2101043m>
- Halegua, Aaron és Xiaohui Ban (2020). Labour Protections for Overseas Chinese Workers: Legal Framework and Judicial Practice. *The Chinese Journal of Comparative Law*, 8(2), 304–330. <https://doi.org/10.1093/cjcl/cxaa024>
- Lianquan, Fang (2019). *Improving the Social Protection of Workers Migrating Between China and the EU Countries*. International Labor Organization. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-beijing/documents/publication/wcms_732201.pdf
- Matković, Aleksandar (2020). Chinese Linglong Tires in Serbia: Pollution with Feng Shui. *Aleksandarmatkovic*, 2020. december 20. <https://aleksandarmatkovic.wordpress.com/2020/12/20/linglong-tire-in-serbia-pollution-in-accordance-with-feng-shui/>
- Matković, Aleksandar (2021). Unfree Labor, From Hanoi to Belgrade: Chinese Investment and Labor Dispatch in the case of 750 Workers From Vietnam. *Aleksandarmatkovic*, 2021. december 23. <https://aleksandarmatkovic.wordpress.com/2021/12/23/3008/>
- Radunovic, Miljan (2020). Learn the Rules to Master the Game: Chinese Infrastructure Investments in the Balkans. *CHOICE*, 2020. augusztus 14. <https://chinaobservers.eu/learn-the-rules-to-master-the-game-chinese-infrastructure-investments-in-the-balkans/>
- Shengjin, Wang (1995). China's Export of Labor and its Management. *Asian and Pacific Migration Journal*. 4(2-3), 429–447. <https://doi.org/10.1177/011719689500400213>
- Tooze, Adam (2018). *Crashed: How a Decade of Financial Crises Changed the World*. London: Penguin Books.